

УДК: 332

Джаман М.О., д.е.н.,

Полтавський університет економіки та торгівлі

Гончаров Г.О., к.е.н., доцент

Полтавський інститут економіки та менеджменту «Світоч»

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ

У публікації розглянуто науково-практичні підходи до визначення категорії «економічна безпека малого бізнесу». Обґрунтовано теоретичні засади та комплексний практичний підхід до формування регіональної системи забезпечення економічної безпеки підприємств малого бізнесу.

Ключові слова: економічна безпека підприємництва, загрози, елементи безпеки, регіональна система забезпечення економічної безпеки малого бізнесу.

Dzhaman M.A, Goncharov G.A.

TEORETIKO-PRACTICAL PRINCIPLES OF FORMING OF REGIONAL SYSTEM PROVIDING ECONOMIC SECURITY OF SMALL BUSINESS

In a publication are subject consideration the teoretiko-praktikal going near determination of category «economic security of small business». Grounded theoretical principles and complex practical approach to forming of the regional system of providing of economic security of enterprises small business.

Keywords: economic security of enterprise, threat, elements of safety, regional system of providing of economic security of small business.

Джаман М.О., Гончаров Г.О.

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МАЛОГО БИЗНЕСА

В публикации рассмотрены научно-практические подходы к определению категории «экономическая безопасность малого бизнеса». Обоснованно теоретические принципы и комплексный практический подход до формирования региональной системы обеспечения экономической безопасности предприятий малого бизнеса.

Ключевые слова: економічна безпека підприємництва, загрози, елементи безпеки, регіональна система забезпечення економічної безпеки малого бізнесу.

Постановка проблеми. Процес розвитку малого підприємництва в Україні свідчить, що недосконалість економічних, правових механізмів його забезпечення, а політична та економічна нестабільність України, об'єктивно вимагають зміни реальної державної, регіональної та територіальної політики на основі розробки та впровадження ефективних концепцій та механізмів його функціонування.

Мале підприємництво – це сфера підвищеного ризику, тому що його економічні, правові, соціальні можливості є особливо обмеженими, що значно послаблює його здатність протистояти змінам економічної ситуації, неправомірним діям органів влади, рейдерству і т.д.

З іншого боку, мале підприємництво – це сфера яка наближена до досконалої конкуренції, об'єктивно має мотивацію до економічної ефективності, гнучкості у використанні ресурсів та напрямків діяльності, що відносно підвищує здатність протистояти загрозам та кризовим ситуаціям.

Все це обумовлює необхідність створення регіональних та місцевих умов забезпечення економічної безпеки підприємств малого бізнесу.

Проблема економічної безпеки підприємництва є похідною від завдань суспільства на кожному етапі його розвитку. Нинішня стадія ринкового реформування багатоукладної економіки України характеризується розмаїтістю формально рівноправних форм власності й умов ведення господарства, у яких здобуває все більшу гостроту проблема правового й організаційного забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності. Її виникнення обумовлене двома полярними обставинами: по-перше, прискорена ринковими перетвореннями зацікавленість держави і бізнесу у стабільній, прибутковій і безпечній виробничо-господарській діяльності в зв'язку з тим, що виникла явна залежність цілей суспільства від стану його продуктивних сил; по-друге, настільки ж очевидною є небезпечна і деструктивна стосовно цілей суспільства тенденція до посилення монополізму, криміналізації суспільства, шахрайства і корупції у суспільних інститутах, що робить малий

бізнес фактично незахищеним як від кримінального середовища, так і від державного свавілля. Для подолання цього протиріччя особливо актуальними стали наукові дослідження і розробки щодо створення таких механізмів ринкового і державного регулювання на національному та регіональному рівнях, які б були здатні створювати і відтворювати стимули до розвитку ефективної і захищеної у всіх аспектах діяльності малого підприємництва.

Система економічної безпеки підприємницької діяльності повинна гармонійно сполучати як ринкові, так і державні механізми забезпечення економічної безпеки. У цій системі кожен вищий рівень управління зобов'язаний забезпечувати нижчому рівню відповідну економічну безпеку, що є гарантією забезпечення її для всієї соціально-економічної системи.

У перехідний період дослідження проблем ринкового та державного регулювання економіки вирішували велике коло питань, але в ньому ще не знайшли потрібного висвітлення теоретико-практичні засади економічної безпеки малого підприємництва в Україні, регулювання системи встановлення і вдосконалення законодавчого поля підприємницької діяльності; створення ефективної системи контролю органами управління всіх рівнів якості виконання законодавства України з питань безпеки підприємницької діяльності; забезпечення захисту економічних інтересів підприємництва засобами законодавчої, виконавчої та судової влади; формування фінансової, інформаційної і кадрової політики, що передбачає відповідні форми підтримки підприємництва. Звідси – перевага у практичній діяльності органів державного управління і підприємницьких структур емпіричних спроб пошуку рівноважних позицій в цій системі. Однак без наукового обґрунтування ці спроби обертаються втратами часу, темпів розвитку, уявлень про дійсну пріоритетність дій. Саме це стало однією із причин того, що як у правовому, так і в економічному відношенні, наша країна дотепер не досягла тих параметрів розвитку, які необхідні державі і суспільству. Варто вважати аксіомою, що поліпшення або погіршення фінансового й економічного стану підприємницьких структур є базою економічного благополуччя або неблагополуччя території, на якій вони розташовані, і джерелом позитивних впливів або загроз економічній безпеці території більш високого рівня (області, держави).

Негативні тенденції, які є наслідком недостатнього захисту державою економічних інтересів підприємництва та потреби їх

подолання визначили актуальність і пріоритетність цього напрямку наукових досліджень.

Аналіз основних досліджень та актуальність проблеми. В даний час у вітчизняній науковій літературі, в певних законодавчих та концептуальних документах України спостерігається тлумачення категорії «економічна безпека підприємництва» та рівнів її забезпечення відповідно до різних теоретичних та методологічних підходів.

З одного боку це демонструє актуальність категорії «економічна безпека» та відповідний рівень наукового інтересу, що продиктовано об'єктивною потребою визначити її роль та місце в системі сучасних соціально-економічних, регіональних та організаційно-виробничих відносин.

Намагання задовольнити таку потребу призвело до проведення значної кількості наукових досліджень у сфері економічної безпеки щодо розкриття її сутності, побудови механізмів її забезпечення на національному, регіональному, організаційно-виробничому, приватному рівнях, розробки напрямів її забезпечення за видами суспільної, соціально-економічної, виробничої діяльності, методик її виміру, визначення ролі її окремих складових і т.д. І це, безумовно, означає значне розширення та поглиблення теоретичної та методологічної бази в сфері досліджень економічної безпеки.

З іншого боку, спроби різних дослідників дати власне (авторське) визначення категорії «економічна безпека», виходячи із окремих вузькоспеціалізованих підходів, без опори на комплексний концептуальний підхід, веде до нівелювання науково-практичної результативності багатьох досліджень.

З позиції наукової методології, беззаперечним є твердження, що економічна наука впливає на формування економічної політики. Таким чином, логічним є твердження, що відсутність єдиного комплексного концептуального підходу до дослідження економічної безпеки підприємництва в науці, негативно впливає на внутрішню та зовнішню політику країни через відсутність єдиного розуміння владою, підприємництвом, населенням суті економічної безпеки на всіх її рівнях (національному, регіональному, організаційно-економічному).

Для того, щоб розкрити та висвітлити сутність категорії «економічна безпека підприємництва» та розглянути регіональні

аспекти її забезпечення, необхідно дати характеристику категорії «економічна безпека підприємництва» й визначити її зміст.

В ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначено, що економічна безпека держави – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним економічним інтересам [1].

Аналіз новітніх наукових досліджень і публікацій в сфері економічної безпеки свідчить про тенденцію формування окремих методологічних підходів а також групування вказаних досліджень за рівнями, змістом та напрямками діяльності, складовими економічної безпеки.

Серед основних методологічних підходів до визначення та дослідження економічної безпеки, на нашу думку, слід виділити такі.

Предметно-діяльнісний підхід, який характеризує категорію «економічна безпека» як таку, що повинна мати множинну предметність. Такий підхід застосовують в своїх працях Омелянович Л. О., Дем'яненко Г.Є. [3] та ін..

Системно-динамічний підхід, який дозволяє досліджувати економічну безпеку з одного боку як характеристику системи, що самоорганізується і саморозвивається, а з іншого як систему складових безпеки, що змінюються відповідно до умов діяльності.. Такий підхід є характерним для робіт Рудницького А.О. [4], Подлужної Н.О. [5], Гладченко Т.М.[6] та ін..

Об'єктно-функціональний підхід, на основі якого економічну безпеку визначають як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування суб'єкта в даний час, і в майбутньому. Такий підхід демонструють Андрощук Г.А. , Крайнев П.П. [7], Мунтіян В.І. [8], Кравчук П.Я. [9], Тарасьєва Л.В., Чернікова Е.Г. [10] та ін..

Параметрично-адаптивний підхід, відповідно до якого, економічна безпека - це економічний стан суб'єкта, стійкий (у межах критичних обмежень) проти зовнішніх і внутрішніх змін фінансово-господарського середовища, не віднесених до форс-мажорних обставин. Такий підхід використано в дослідженнях Пастернака-

Таранушенко Г.А., Лобзи І.О. [11], Андрощука Г. А., Крайнева П. П. [7, с. 3] а також Клейнера Г.Б., Тамбовцева В.Л., Качалова Р.М.[12] та ін..

Суб'єктно-об'єктний підхід. Науковці, які надають йому перевагу, формулюють економічну безпеку як категорію, яка втілює в собі певну систему відносин і пов'язаних з ними заходів, що забезпечують незалежність, стійкість, спроможність до саморозвитку суб'єкта безпеки, суб'єктно-об'єкту взаємозалежність, ймовірнісний характер, цілеспрямованість, суперечливість, керованість таких відносин. Такому підходу слідують в своїх роботах Дарнопих Г.Ю. [13], Мішина І.Г. [14], Судакова О.І., Гречко Д.В., Шкурупій А.В. [15] та ін..

Постановка цілі. Мета статті - дати характеристику категорії «економічна безпека підприємництва», визначити її зміст, і розкрити сутність та елементи регіональної системи забезпечення економічної безпеки малого бізнесу.

Виклад матеріалу. На нашу думку, всі вищевказані підходи мають право на існування та розвиток і можуть бути використані як методологічна основа для формування комплексного підходу до визначення та дослідження сутності категорії «економічна безпека підприємництва» та її універсальних елементів, які є найбільш важливими складовими безпеки суб'єктів різних рівнів.

На наш погляд, доцільним є виділення таких елементів категорії «економічна безпека підприємництва»:

- умови функціонування суб'єкта підприємницької діяльності (можуть бути безпечними, нейтральними, небезпечними);
- стан економічної безпеки суб'єкта підприємницької діяльності (стійкий, не стійкий, кризовий);
- можливості управління ризиками та загрозами суб'єктом підприємницької діяльності (юридичні, матеріальні, організаційні, інформаційні, морально-психологічні);
- можливості суб'єкта підприємницької діяльності в управлінні кризовими ситуаціями (юридичні, матеріальні, організаційні, інформаційні, морально-психологічні).
- можливості підтримки з боку інших суб'єктів (політичні, юридичні, матеріальні, інформаційні);

- система забезпечення економічної безпеки суб'єкта підприємницької діяльності (яка реально функціонує в межах конкретного суб'єкта) та її можливості адаптуватися до змін зовнішнього та внутрішнього середовища.

Виділення вказаних елементів категорії «економічна безпека підприємництва» дозволяє комплексно використати всі основні методологічні підходи.

Тому правомірно констатувати, що сучасні визначення категорії «економічна безпека» стосовно певних її рівнів потребують уточнення на основі комплексного підходу.

Наприклад у визначенні економічної безпеки на національному рівні, даному Г.А. Пастернаком-Таранущенко («економічна безпека - це стан держави, у якому вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки у сьогоденні та у майбутньому та у зростанні добробуту її мешканців [16]) відсутні такі важливі елементи економічної безпеки як можливості управляти ризиками, загрозами, кризовими ситуаціями, а категорія «плідне життя населення» має абстрактний характер.

У визначенні категорії «економічна безпека», запропонованому фахівцями НІСД («економічна безпека - це такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, суспільства, держави»[17]), зовсім не враховано такий елемент економічної безпеки як умови функціонування національної економіки, а самому стану національної економіки приписуються активна функція «дозволяти зберігати стійкість».

Також потребує уточнення на основі комплексного підходу і розуміння економічної безпеки регіону в зв'язку з тим, що у значній кількості сучасних наукових публікацій з такими елементами безпеки як стан соціально-економічного розвитку регіону, стійкість, захищеність від дії дестабілізуючих чинників, поєднуються категорії «повного та раціонального використання економічного потенціалу», «задоволення економічних та соціальних інтересів населення регіону», «здатність до саморозвитку», «зовнішньоекономічна відкритість», що є самостійними і рівнозначними категорії «економічна безпека» [18]. І зовсім забуто в таких публікаціях про здатність регіональної

економіки, як суб'єкта економічних відносин, і водночас, об'єкта економічної безпеки долати загрози та кризові ситуації.

Необхідним, на нашу думку, є уточнення підходів до розуміння економічної безпеки на рівні суб'єктів господарювання, тому що саме їх діяльність забезпечує рівень безпеки економіки регіону

Одне із найбільш розповсюджених у наукових публікаціях визначення економічної безпеки підприємства («стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) [19]), поєднує дві рівнозначні самостійні категорії «безпека» та «розвиток». В даному визначенні не враховано такі важливі елементи безпеки як умови функціонування та можливості суб'єкта господарювання. Замість цього використовується термін «гарантовано».

Більш точним, на наш погляд, є визначення З. Такулова, яке він наводить в роботі «Сутність поняття «Економічна безпека підприємства, неоінституціональний підхід»: «Економічна безпека підприємства - це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізуючих факторів, при якому забезпечується стійка реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності [20]». Але й воно потребує уточнення на основі комплексного підходу, тому що не враховує певні елементи економічної безпеки.

Потребує також уточнення визначення, яке наведено у монографії «Економічна безпека України», де наголошується, що економічна безпека підприємства - це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування підприємства в даний час і в майбутньому [17]. В даному визначенні не враховуються такі важливі елементи категорії «економічна безпека», як умови функціонування підприємства та його можливості управляти ризиками, загрозами, кризовими ситуаціями.

Концепція державної регіональної політики дає підстави визначити економічну безпеку регіону як такий стан регіональної економіки, що дозволяє забезпечити стабільне функціонування регіонального господарського комплексу, його здатність адекватно

реагувати та ризики та кризові явища, створювати сприятливі умови для розвитку підприємництва, забезпечувати здатність територіальних громад та органів місцевого самоврядування в межах, визначених законодавством, самостійно та відповідально вирішувати питання соціально-економічного розвитку, створення ефективних механізмів забезпечення їх активної участі у формуванні та проведенні державної регіональної політики [2.].

Об'єктами економічної безпеки регіону є його територія, підприємства та організації, які забезпечують стабільний стан економіки регіону. Тому діяльність будь-якої підприємницької структури прямо впливає на безпеку регіону.

В цьому зв'язку необхідно застосовувати механізми ринкового й державного регулювання системи безпеки підприємницької діяльності. Відповідно до основ суспільного господарського ладу України вони повинні мати організаційно-економічний і правовий характер. Згідно характеру чинників, що впливають на економічну безпеку підприємницької діяльності, механізми ринкового і державного регулювання повинні комплексно використовувати систему економічних, політичних, організаційних, соціальних і правових способів цілеспрямованого впливу.

Звідси, формування комплексної системи забезпечення безпеки підприємницької діяльності на рівні регіону повинно включати:

- економічний механізм (посилення дієздатності держави і регіону в створенні умов для здійснення підприємницької діяльності);
- організаційний механізм (проведення адміністративних перетворень шляхом створення органів економічної безпеки на регіональному рівні);
- управлінський механізм (затвердження критичної маси ринкових перетворень);
- організаційно-правовий механізм (ухвалення регіональної програми економічної безпеки підприємницької діяльності);
- формування недержавної системи забезпечення економічної безпеки підприємництва на основі впровадження нового законодавства у сфері безпеки бізнесу (прийняття Законів «Про охоронну діяльність», «Про безпеку підприємницької діяльності») та формування на їх основі структури та інфраструктури недержавної системи безпеки бізнесу.

Це дозволить реалізувати нову роль органів місцевого самоврядування на всіх рівнях влади в забезпеченні найбільш сприятливих умов розвитку підприємництва, бо, згідно до Закону України «Про основи національної безпеки України», суб'єктом забезпечення національної безпеки є державні адміністрації, а серед їхніх основних функцій є «постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках; прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз національній безпеці».

Для реалізації цього завдання, на нашу думку, необхідно створити координаційний міжвідомчий орган з економічної безпеки на обласному рівні й наділити його певними повноваженнями, що дозволить забезпечити високий рівень економічної безпеки діючого підприємництва і привести його ділову активність у відповідність з інтересами як самих підприємців, так і держави, окремого регіону і суспільства в цілому.

Такий координаційний орган повинен мати повноваження за такими напрямками:

- мати право встановлювати наявність ресурсів та резервів області;
- аналізувати й визначати економічний стан та місце регіону в державі;
- визначати та оприлюднювати дані про залежність регіону від надходжень з держбюджету та ресурсів, яких в регіоні не достатньо, про вивезення ресурсів з регіону;
- розробляти план організаційно-економічних та правових заходів забезпечення економічної безпеки підприємництва регіону;
- розробляти систему індикаторів для функціональних складових економічної безпеки;
- мати право залучати до виконання робіт фахівців будь-яких рівнів на підставі договорів.

Досвід економічних реформ України переконливо свідчить, що проблемам забезпечення економічної безпеки окремих регіонів, суб'єктів господарювання та громадян повинна постійно приділяти особливу увагу державна та місцева влада. В умовах політичної та економічної

нестабільності, поглиблення фінансово-економічної кризи в Україні в 2008-2010 рр., загострення внутрішніх і зовнішніх загроз, об'єктивно зростає необхідність створення ефективних механізмів та систем забезпечення економічної безпеки, що передбачає інтенсивний розвиток теоретичних, методологічних, методичних основ розробки інноваційних моделей таких механізмів та систем.

Висновок. Таким чином, запропонована регіональна система забезпечення економічної безпеки малого підприємництва надає можливість враховувати специфіку кожного регіону та загальні умови трансформації економіки України. Вона містить такі елементи: економічний, організаційний, управлінський та організаційно-правовий механізми забезпечення економічної безпеки. Ефективне використання цих механізмів дозволить регіональному координаційному органу (державне регулювання) та регіональним не державним структурам забезпечення економічної безпеки створити умови для дотримання інтересів регіону; виявлення загроз цим інтересам, дослідження факторів тиску та агресивних факторів, а також протидії цим факторам на основі оцінки детермінантів регіональної економічної безпеки; формування регіональної політики і розробки заходів щодо запобігання загрозам та подолання їх наслідків.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про основи національної безпеки України»//Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003. - № 39. - ст.351.
2. Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики»// 25 травня 2001 року, № 341/2001
3. Дем'яненко Г.С., Омелянович Л. О. Економічна безпека торговельного підприємства. – Донецьк, 2003.
4. Рудницький А.О. Экономическая безопасность и экономические интересы Украины//Проблемы материальной культуры – Экономические науки -2004. - № 6.
5. Подлужна Н.О. Організація управління економічною безпекою підприємства.-Донецьк, 2003.
6. Гладченко Т.М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект.
7. Андрощук Г. А., Крайнев П. П. Экономическая безопасность предприятия: защита коммерческой тайны. – К.: ИнЮре, 2000. – 400 с
8. Мунтян В.І. Економічна безпека України: Монографія. – К.: КВЦ, 1999.
9. Кравчук П.Я. Формування системи корпоративної безпеки підприємства. - Тернопіль 2006

10. Материалы Международной научно-практической конференции. - технический университет.
11. Пастернак-Таранушенко Г.А, Лобза Г. Економічна безпека підприємства в умовах ринку// Вісник НАН України. – 1994. – №7–8. – С. 78–79.
12. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов / Под общ. ред. С. А. Панова. – М.: ОАО Издательство Экономика, 1997.– 288 с.
13. Дарнопих Г. Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки. – Харків, 1999.
14. Мішина І. Г.. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій. – Донецьк, 2007.
15. Судакова О.І., Гречко Д.В., Шкурупій А.В. Стратегія забезпечення належної економічної
16. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. – К. 2003.
17. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. - К., 1997.
18. Вавдіюк Н. С. Діагностика забезпечення економічної безпеки держави на регіональному рівні.
19. Д. Ковалев, Т. Сухорукова - Экономическая безопасность предприятия // Экономика Украины, 1998г - №5.- С. 48-52.
20. Такулов З. «Сутність поняття «Економічна безпека підприємства»: неінституціональний підхід»//Схід.2005 – № 6(72).– С. 35-37.